

CONTRIBUȚII LA DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI CONFESIONAL GRECO-CATOLIC ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

(studiu de caz - școlile sătești)

Radu MILIAN

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, învățământul confesional greco-catolic cunoaște un proces de dezvoltare accentuat. Localurile pentru școală sunt mai bine îngrijite, se construiesc școli noi, iar plata învățătorilor va fi mai mare și ritmică. Această schimbare este pe de o parte efectul politicii naționale dusă de biserică în sprijinul învățământului românesc, iar pe de altă parte efectul legilor de maghiarizare, care sporeau presiunea economică asupra comunităților românești. Pentru a avea o situație exactă a personalului didactic, prin adresa nr.2255/1895, protopopii districtuali sunt sfătuiți să ceară preoților să facă situații statistice fără erori, în ceea ce privește situația posturilor didactice ocupate și libere, dotarea lor; frecvența școlară, pe care să le semneze împreună cu curatorul bisericii. Etapele pe care trebuiau să le respecte erau următoarele: „...până la 1 oct. trebuie trimise la organele civile, conform legii tabela privitoare la mișcarea elevilor și învățătorilor, între 1 ianuarie-1 octombrie a.c., pentru oficiul de statistică. Se vor trimite până la 1 octombrie la aut. civile de care aparțin (pretor sau primar orășenesc). Preoții trebuie să ceară de la oficiul diecesan tabele, care se vor completa și pentru filii separat; pe cercuri administrative, nu bisericesti¹”. Odată făcute aceste tabele, ele trebuiau trimise la protopopiat pentru a fi verificate de protopop; îndreptate eventualele greșeli și în final, duse de inspectorul cercual sau de protopop cu el la vizitațiile canonice, pentru a le confrunța cu realitatea faptică și a le discuta cu poporul.

Datele cerute erau necesare pentru a se putea vedea realitatea școlară din parohiile greco-catolice, mai ales că și autoritățile făceau propriile lor anchete. Ideea era de a ajuta comunitățile nevoiașe și de a da un impuls implicării mai mari a preoților în viața școlii. Totodată, dotările *stațiunilor învățătoresți* trebuiau ajustate, prin prisma legilor de maghiarizare, care au folosit factorul economic ca mijloc de presiune asupra școlilor confesionale românești. Semnificative în acest sens sunt datele privind dotările pentru posturile didactice scoase la concurs de parohii spre sfârșitul secolului al XIX-lea. Astfel, în perioada 1895 – 1899, sunt înregistrate în registrele Episcopiei Greco – Catolice de Oradea, nu mai puțin de 33 de locuri vacante pentru învățători. Odată cu publicarea postului vacant, se aducea la cunoștința doritorilor și contribuția parohilor la salarii. Aceste contribuții erau de mai multe categorii, în funcție de mărimea și puterea economică a parohiei, de natura serviciilor colaterale prestate de învățător, precum și de numărul copiilor pe care îi învăța. De obicei, salariul era plătit jumătate în bani și jumătate în produse, la care se adăugau casa, terenul arabil și de fână. Partea în bani era primită parte de la comuna bisericască și de la diverse fundații, iar întregirea salariului acolo unde era cazul, de la stat. Erau plătite în bani și serviciile cantorale din biserică, cele prestate sau cu prilejul diferitelor evenimente din viața satului: nunți, botezuri, înmormântări ș. a. [numite *stole îndatinate* n.n.]

¹ Arhivele Naționale, – Direcția Județeană Bihor, fond *Episcopia Greco-Catolică Oradea*, R: 980, dos.746, f. 228

Salariile variau între 300 și 500 de florini anual. Partea de salariu plătită în bani era colectată din două sau trei fonduri. Primul și cel mai important fond provenea de la comunitate sau comuna bisericească, prin colecte. Această contribuție la salariul dascălului varia între 6 și 300 florini anual, plătiți anticipat; fie toți odată în cazul sumelor sub 60 de florini, fie în tranșe trimestriale egale. Acolo unde contribuția comunității sau a comunei bisericești era mică, se adăugau sume de bani provenite de la diverse fundații sau de la patronul școlii. Aceste sume variau între 10 și 100 de florini. Dacă nici așa nu se putea ajunge la un salariu acceptabil, se putea face apel la ajutorul de la stat în condițiile stabilite de legea învățământului. După cum aminteam și în capitolul privitor la legislație, ajutorul de stat se dădea doar în anumite condiții. De aceea, comunitățile românești nu făceau apel la ajutorul de stat pentru întregirea salariului învățătorului decât atunci când, prin eforturi proprii, nu puteau asigura salariul prevăzut de lege. Sumele primite ca ajutor la întregirea salariului, de la stat, se situau între 50 și 350 de florini anual.

Contribuția în produse (*lecticariu*) la salariul învățătorului se situa între 12 și 48 cubule de cereale [grâu, porumb, secară n.n.], valoarea în bani a produselor putând ajunge până la 50 de florini. În unele cazuri, nu se dădeau produse, ci un teren foarte bun de grădină, unde se puteau obține produsele respective.

În ceea ce privește terenul arabil și de fânaș, fiecare stațiune cantoral-învățătorescă, deținea între 4,5 și 31 de iugăre. Mărimea loturilor și raportul arabil/nearabil, varia în funcție de relieful și puterea economică a comunității.

În general locuințele erau în stare bună, construite din chirpici și lemn, mai rar de piatră. Toate posturile erau dotate cu casă pentru învățător. Casele aveau două sau trei camere, bucătărie și anexe (grajduri, cotețe) și un lot pentru grădină. Unele dintre case făceau corp comun cu școala. Comunitatea era obligată să asigure lemnele pentru încălzirea școlii și a locuinței învățătorului pe timp de iarnă.

O altă sursă de venit pentru învățători, era aceea ce deriva din funcția de cantor sau dascăl în biserică. Prin această contopire de funcții, comună celor două biserici românești, se ușura sarcina comunității, care nu trebuia să plătească separat un cantor, dar era și o contribuție la întregirea veniturilor învățătorului. Funcția de cantor consta în aceea că, învățătorul îl ajuta pe preot în biserică: conducea corul, ajuta la slujbă și participa alături de preot la diferite evenimente bisericești în comunitate (sărbători, cununii, botezuri, maslu, înmormântări ș.a.). Pentru toate acestea, el primea o indemnizație, care putea ajunge până la 70 florini pe an, uneori combinată și cu un anumit număr de zile de muncă².

După cum arătam mai sus, comunitățile românești au făcut mari eforturi pentru a asigura o situație economică stabilă învățătorilor. Proporția dintre plata în bani și plata în produse era dată de posibilitățile economice ale comunității. Nu de puține ori, după cum limpede se observă în situația statistică, fundațiile au fost cele care au întregit salariile învățătorilor. Apelul la ajutorul de stat se făcea în ultimă instanță, acolo unde, nici eforturile reunite ale mai multor parohii nu puteau asigura salariul unui învățător.

Luăm ca exemplu școala din din parohia Abrămuț, protopopiatul Lunca, în anul 1907, așa cum reiese din raportul trimis consistoriului. Învățător (docente) era Iosif Moiş, născut la data de 10 Octombrie 1876, absolvent al Preparandiei arădene în anul 1898, când devine și definitiv în învățământ. În școala din localitate funcționa în mod provizoriu ca suplinitor calificat. Dotarea învățătorului era următoarea: de la comuna bisericească primea 24 coroane în *szolomir*? [pentru diverse servicii bisericești n.n.], 160 coroane în bani, 56 în natură și 306 în realități. Venitul cadastral înscris în *Instrumentul dotațional* [carte funciară n.n.] era de 63 coroane. De la patron primea 63 coroane. Nu se primea ajutor de stat și nici Quinquenal [bani pentru deplasări, inspecții, servicii de secretariat n.n.]. În total, învățătorul primește 600 de coroane anual. Membrii senatului școlar, ales în anul 1906, erau: Petru Iutco, preot; Traian Mongoș, cantor; Florian Burce, curator; Florian

² *Ibidem*, R: 980, dos. 745, 746, passim

Erdei cutaror II, Ioan Popitz și Leonte Dragoș ca simpli membrii. Aceștia țineau ședințe regulate pentru a se informa cu privire la problemele școlii. *Edificiul* [clădirea n.n.] școlii se afla în stare bună, aceasta fiind construită din pământ bătătorit. La fel era construită și locuința docentului (învățătorului), care se afla și ea în stare bună. Școala avea o avere de ½ sesie cadastrală, pământ arabil. Darea directă a parohiei pentru nevoile școlare se ridica la suma de 825,68 coroane anual. În școală se afla un *Catehism și Istoria Biblică de la Blaj*, care erau folosite ca și manuale. Restul manualelor erau aceleași ca și în școala de stat, cele aprobate de ministru, în limba maghiară. Redăm în continuare, din document, lista manualelor care trebuiau folosite în școala confesională: *Catehism, Istoria Biblică, Abecedar român, Abecedar maghiar, Legendar român, Legendar maghiar, Aritmetică, Istoria patriei, Constituția patriei, Geografie, Istoria naturală*³. Observăm că, fiecare manual trebuia să corespundă unei singure materii predate. Această listă de cărți trebuia să se regăsească în fiecare bibliotecă școlară, sau măcar în biblioteca personală a fiecărui învățător.

Toți elevii țin de școala de stat. La biserică, aceștia mergeau neregulat, dar s-au mărturisit toți. Școala confesională nu avea rechizite. Conform tabelului statistic ce trebuia completat, școala trebuia să fie dotată cu: Tablă neagră, Icoane ilustrate, Table de citit, Mașină de comput, Glob terestru, Mape de perete: a Ungariei, Europei și a celor cinci continente; Colecțiuni de Fizică, Desen și Caligrafie, Gimnastică, Bibliotecă școlară, Bibliotecă poporală. Anul școlar a început în data de 10 Septembrie. Examenul de sfârșit de an s-a ținut în data de 8 Iunie, cu rezultate *lăudabile*. Ținuta școlarilor a fost considerată ca fiind religioasă.

La rubrica observații erau trecute următoarele: Părinții sunt indiferenți în a întregi salariul învățătorului la minimul cerut de lege, pentru a putea ține un învățător calificat. În aceste condiții, locuitorii sunt nevoiți să-și *poarte* pruncii la școala de stat⁴.

Frecvența elevilor era următoarea:

An școlar 1904/1905:

An școlar	Obligați la școală				Au frecventat			
	6 – 12 ani		13 – 15 ani		6 – 12 ani		13 – 15 ani	
	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete
1904/1905	25	25	6	10	15	20	4	9
1905/1906	16	22	7	6	16	22	7	6
1906/1907	20	27	11	12	20	27	11	12

Situația școlară din celelalte protopopiate era asemănătoare. În protopopiatul Oradea, parohia Nojorid de exemplu, școala arăta astfel: Edificiul [clădirea școlară] avea un zid cu fundație din tegle [bolovani de râu n.n.]. Zidul era construit din cărămidă arsă. Școala avea o lungime de 19 m (10⁰) și o lățime de 11,4 m (6⁰). perimetrul total este de 113,79 m² (60⁰ □). Înălțimea clădirii este de 3,48 m (1⁰,5'). Intrarea în școală se făcea printr-o ușă mare cu două deschideri, care conducea într-un antreu. Deasupra ușii se afla o fereastră de sticlă. Din antreu în stânga, era o ușă mare cu două deschideri care conducea spre sala de învățatură. Această sală avea 22⁰ □ 15' 84" sau 80,40 m². Încăperea era prevăzută cu 5 ferestre și un cuptor pentru încălzit. Tot din anticameră, vizavi de cu ușa sălii de clasă era o ușă care se deschidea spre *culină* [bucătărie n.n.], care ușă jumătate era de sticlă. Lângă bucătărie, se mai afla o cameră destul de mare. Culina era prevăzută cu *foculării* [sobă n.n.] pentru *fiertu* [gătit n.n.] și deasupra un *cuptoriu* pentru coptu [pentru a coace pâine n.n.] și în urmă cu un cămin pentru *căldare* [încălzit apă și gătit pentru animale n.n.]. Din culină se deschidea o ușă spre camera comună, care era prevăzută cu 2 ferestre și o

³ Idem, fond *Parohia greco-catolică Abrămuș*, dos. 5/1901-1910, f. 294

⁴ *Ibidem*

scară ce conducea spre pod. Dinăuntru anticamerei spre dreapta era o ușă ce se deschidea spre *chilia* [camera n.n.] învățătorului, care era prevăzută cu două ferestre (noi) și cu un *foclariu* [sobă n.n.] pentru *fiertu*, în stare bună. Din *chilia ceea de înainte* [probabil camera învățătorului n.n.], o nouă ușă se deschidea în altă chilie, care era prevăzută cu 2 ferestre în stare bună și cu un cuptoriu pentru încălzitu (*de plev* [tablă n.n.]). Mobilierul consta în următoarele: Câteva scaune pentru școlari; o masă pentru învățător în stare bună; un scaun cu spate pentru învățător în stare bună; dulap pentru conservarea obiectelor școlare în stare bună; tablă neagră pentru scris sprijinită pe picioare de lemn, în stare bună.

Instrumentele necesare pentru învățământ [materialul didactic n.n.] era următorul: Tabla de perete pentru *incipienți* [elevi începători n.n.] români, mare; Tabla de perete maghiară; Mapa Ungariei [harta n.n.], una nouă foarte bună (inițial a fost scris că era veche, dar a fost tăiat și adăugat în creion *nouă*; Mapa Europei, veche; Table [cu înțelesul de planșe n.n.] pentru științele fizice, prevăzute cu figuri, în stare bună (tăiat cu creion); Table pentru Istoria naturală; Tabla pentru măsuri metrice în stare bună (tăiat cu creionul).

Școala, chiar dacă ne avea constituită o bibliotecă în adevăratul sens al cuvântului, avea un număr de 19 cărți, unele în mai multe exemplare⁵:

Școala era dotată și cu un staul [grajd n.n.]: Acesta era clădit din *tegle* [cărămizi n.n.] nearse și acoperit cu paie. Perimetrul este de 6° (11,4 m²) și este prevăzut cu iesle pentru vite și o colniță pentru lemne.

În fondul intravilan intra și o grădină cu o magazie pentru uneltele învățătorului și ale școlii, construită din scânduri, în stare rea.

Pământul sau fondul extravilan înscris în cartea funciară avea trei poziții și era folosit de către învățător în completarea salariului.

Salariul învățătorului era următorul: 84 florini v.a. de la patron și 66 florini de la comunitate, *precum este obiceiul din bătrâni*, din bunăvoința comunității. Tot din partea comunității se mai primeau 16 cubule de secară; 5 m² de lemne, iar de la patron: 3 orgii de lemne tăiate. Pentru încălzirea și curățatul școlii se mai primeau încă 20 florini v.a.

Fundațiile pentru școlarii mireni erau următoarele: *Fundația lui Ludovic Stan* [urmarea e incompletă, deoarece documentul e rupt n.n.], din anul 1865, în parte după capitalul sumei de 100 florini, v.a., (depus la bancă cu o dobândă de n.n.) 6% (suma e tăiată cu creionul și e adăugat în creion 50). Un alt contract, în valoare de 80 florini [provenind de la același donator n.n.], devenea scadent și trebuia încasat în toamna anului 1876, cu dobândă de 7% (la fel, este tăiat în creion). Documentul, elaborat în Nojorid, poartă semnătura preotului Mihuțiu, fiind contrasemnat de protopopul Rednic și învățătorul Georgiu Ciorbay⁶. După semnături, este adăugată o notă în creion: *se propune spre comunicare la facerea edificiului, prin primirea în folosul școlii a sumei de 1200 florini și a unor contracte în valoare de 263,12 florini*⁷. Foarte probabil este vorba despre cumpărarea pentru renovarea școlii a unor materiale de construcții. După cum se poate observa din studiul acestor documente, situația acestor școli nu era nici pe departe mulțumitoare.

⁵ Redăm lista cărților: *Catehism român*, de Alecsie, în stare foarte debilă, 2 bucăți; *Istoria biblică română*, de Gavril Pop, în stare bună, 1 bucată; *Istoria biblică maghiară*, 1, (tăiat cu creionul); *Instrucțiune la propunerea exercițiilor verbale și memoriali*, 2 bucată; *Manual de conducere în instrucțiunea limbii materne*, de L. Naggy, 1 bucată; *Legendariu românesc* de Toma Roșescu, în stare bună, 1 bucată; *Cosmogonie și geografie*, în stare bună, 1 bucată (tăiat cu creionul); *Geografia în limba maghiară*, de Kuthnev, în stare bună, 1 bucată; *Instrucțiune de Treptarea globului pământesc în limba română*, în stare foarte bună, 1 bucată; *Geografia matematică și fizică maghiară*, de Ant. Benecz, în stare bună, 1 bucată (tăiat cu creionul); *Istoria Ungariei*, de Carol Balla, în stare bună, 1 bucată (tăiat cu creionul); *Manual pentru grădinarit în limba maghiară*, de Carol Galgoczi, 1 bucată (tăiat cu creionul); *Legendariu pentru olteu*, de ministru de comerț, în limba maghiară, 1 bucată (tăiat cu creionul); *Opu pedagogic cu „Învățământul în școală”*, în limba maghiară, în stare bună (tăiat cu creionul), 1 bucată; *Opu intitulat „Balaur”*, 1 bucată, în stare bună; *Carte de exerciții gramaticale*, stare bună, 1 bucată; *Carte de exerciții pentru limba română și maghiară*, în stare bună, 1 bucată; *Conspect sistematic al Istoriei naturale*, în limba maghiară, în stare bună, (tăiat cu creionul), 1 bucată; *Toia „Neptanitik” lappia*, 1 exemplar

⁶ Idem, fond *Parohia greco-catolică Nojorid*, dos. 4/1877, f. 1-2

⁷ *Ibidem*

Totuși, dincolo de aceste probleme, biserica unită a urmărit în mod constant, susținerea și dezvoltarea învățământului românesc în ansamblu, trecând permanent peste limitele confesionale, în slujba interesului național.

CONTRIBUTIONS O THE DEVELOPEMENT OF GREEK-CATHOLIC CONFESIONAL TEACHING IN THE SECOND HALF OF THE XIX - th CENTURY

Abstract

In the second half of nineteenth century, greek – catholic hierarchy from Bihor county has grown the efforts for improving the confesional village school situation.

New buildings were set up and the teachers houses are substantially endowed. In the same time are founded libraries in all these village schools.

In this conditions, teachers corporate body aim at stabilize and it has an substantially contribution on rising the prestige in the village elementary education medium.

